

Bugünkü Sarı Uygurların veya kendi dilinde Sarı Yugurların çoğu Çin'in Ka -su eyaletinin Su-nan Yu-ku (Yugur) Özk na ve Chiu-ch'uan şehrinin Huang-ni-pao kasabasında yaşamaktadırlar. Ayrıca 400'e yakın Sarı Uygur Doğu Türkistan ve Ch'ing-hai eyaletinde bulunmaktadır.

102

harabesinin hemen yanındadır (Hamilton 1977: 362).² Sarı Uygurların Çincedeki Sarı Baş Uygurlardan geldikleri şüphesizdir (Hamilton 1977: 362). Ancak Sarı Baş Uygurların kökeni konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır.

Bir çok araştırmacı Sarı Baş Uygurların, Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra bir grup Uygurun He-hsi bölgesine (Kan-su eyaleti Sarı nehrin batısı) yerleşerek Kan-chou (Kan-su eyaleti Chang-ye şehri) merkezli kurulmuş olan Uygur hâkimiyetinin neslinden olduğunu ortaya koymaktadır. Batılı araştırmacılardan E. Bretschneider ve V. Minorsky bu tespiti ilk yapanlar olmuşlardır (Bretschneider, I, 1888: 241, 263, II, 1888: 305-308; Minorsky 1937: 256, 264-265). László Rásonyi'ye göre, bugünkü Sarı Uygurların 840 yılından sonra Tun-huang ve Kan-chou civarına yerleşen bir kısım Uygurların kalıntısı oldukları sanılmaktadır (Rásonyi 1973: 107). İbrahim Kafesoğlu da benzer görüştedir (Kafesoğlu 1988: 126). Rásonyi daha net bir ifade ile Sarı Uygurların 850 tarihine doğru Nan-shan çevresine göç ettiklerini ileri sürmektedir (Rásonyi 1973: 137).

Çinli araştırmacılara göre, 840 yılında Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra Uygur devletine bağlı olan bütün boylar dört tarafa yayılmış ve arada bir grup Uygur He-hsi bölgesinin değişik şehir ve bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. Kan-chou' a yerleşen Uygurlar ilerde Kan-chou Uygur devletini kumuşlardır (Wang Jih-yü 1985: 648-653). Japon araştırmacılara göre, 840 ve 842 yıllarında iki defa Uygur grupları He-hsi bölgesine yerleşmiştir. Özellikle bölgenin doğusuna yerleşen Uygurlar He-hsi bölgesinin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktaydılar (Kiyoura 1993: 217). Çin kaynaklarına göre, He-hsi bölgesine göç eden Uygurlar bölgeyi kontrol altında tutan Tibetlilerin emrine girmişler ve Tibetliler bu Uygurları bölgenin farklı yerlerine yerleştirmişlerdir (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976: 1841; *Hsin Wu-tai-shih*, 70, 1974: 916). 847 yılında Tibetliler, Uygurların T'ang Sülâlesine karşı saldırıya geçmelerini teşvik etmişlerdir (HTS, 8, 1975: 247, HTS, 218, 1975: 6165; TCTC, 248, 1956: 8030). Demek ki 840 yılından kısa bir süre sonra Uygurlar He-hsi bölgesine yerleşmeye başlamışlardır.

Japon araştırmacı, Ta-chung saltanat devrinin (847-860) sonu ve Hsien-t'ung saltanat devrinin (860-874) başında Kan-chou'da bölgeyi alt üst edebilecek Uygur gruplarının bulunduğunu tespit etmektedir (Kiyoura 1993: 227). 866 yılında Uygur

² Wang An-chung'un kalem aldığı Ch'u Liao-chi adlı eserinin 6. bölümde yer alan Ting-kung Chi-fa Pei mezar taş yazısına göre, Ta-kuan saltanat devrinin ikinci yılında (1108) Sung Sülâlesi ordusu bugünkü Ch'ing-hai eyaletinin Kök-nor'dan onun batısı Doğu Türkistan'ın Çerçen'e kadar ulaşmış ve burada bir kaç onbin Ts'ao-t'ou Uygurlar (*Ts'ao-t'ou*, ot veya saman başı demektir) teslim olmuşlar. Ts'ao-t'ou Uygurlar'ın bulunduğu mekân ve tarihi itibarıyla bu Uygurlar Sarı Uygurlardan olmalıdır. Ch'ien Po-ch'üen de, Ts'ao-t'ou kelimesi, Huang-t'ou (Sarı Baş) kelimesinin yanlış yazılmış olduğunu ileri sürerek söz konusu Uygurların Ts'ao-t'ou Uygurların Sarı Uygurlar olması gerektiğini ortaya koymuştu (2004:100; , 1987:109).

beylerinden P'u-ku Chun Tibetlilerin Beşbalık ve Hsi-chou'daki (Turfan bölgesi) hâkimiyetine son vermiş (CTS, 19A, 1975: 660; HTS, 216B, 1975: 6108; HTS, 217B, 1975: 6133-6134) ve aynı zamanda Tibet hâkimiyeti iktidar kavgaları sonucunda güç kaybetmeye başlamıştır. Bu olaylardan sonra Tibet'in Doğu Türkistan ile He-hsi bölgesindeki otoritesi çökmüştür. Tibet hâkimiyetinden kurtulan He-hsi bölgesindeki Uygurlar muhtelif alanlara sahip olmalarına rağmen bölgenin şehirlerine hâkim olamamışlardır (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976: 1839-1840). T'ang Sülâlesinin Sha-chou askerî valisi Chang Yi-ch'ao ile ilgili bir şürde (P. 3500) Kan-chou Kağanı adı geçmektedir (Wang Chong-min 1957: 117). Bunun bir Uygur kağanı olması muhtemeldir ve tarihi belli olmasa da takriben 856-857 yıllarında Kan-chou'a yerleşen Uygurların kağanlığını kurmuş olabilir. 872 yılında Chang Yi-ch'ao ölmüş ve yerine Ts'ao Yi-chin geçmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra He-hsi bölgesindeki Uygurlar Sha-chou (Tun-huang nahiyesi), Su-chou ve Kan-chou'u ele geçirmişler (TCTC, 256, 1956: 8164) ve otağlarını Kan-chou'da inşa ederek bölgede Kan-chou Uygur devletini kurmuşlardır (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976:1839-1840). Çin kaynaklarına göre, T'ang Sülâlesinin (618-906) yıkılışına doğru Uygurlar Kan-chou, Liang-chou (Kan-su eyaleti Wu-wei şehri), Kua-chou (Kan-stai

Kan ,

---

chou Uygur devleti yıkılmadan önce yani 1015 yılında Liang-chou'daki Uygurlar olması gerektiği savunulmaktadır (T'ang K'ai-chien 1984: 87). Bazı araştırmacıların fikrine göre, bir grup Uygur Tibetli kavime ve bazıları Tangut'a sığınmışlar, diğer

güneydoğusunda ve Kan-su eyaletinin batı bölgelerinde yaşamakta olan **Sa-li Wei-wu** kavmini mağlup ederek onları kendine bağlamıştır (*Yüan-shih*, 121, 1977:2976). Plan Carpin'in eserinde de bu olay teyit edilmektedir ve Cengiz Han Nesturi Uygurlara baş eğdirdikten sonra Sari Huiur bölgesini fethederek ve onları kendine bağlamıştır (Plan Carpin 1965: 56). Araştırmacılar genel olarak **Sa-li Wei-wu** (Sarıg Uygur) kavminin 1081 ve 1083 yılında Çin kaynaklarında zikredilen Sarı Baş Uygurlar olduğunu kabul etmektedirler. Wang Kuo-wei'in 1926 yılında Moğol tarihi üzerindeki araştırmasında, *Yüan Sülâlesi Tarihi*, Subutey Tezkeresi'nde yer alan Sa-li Wei-wu, *Meng-ku Yüan-liu* (Moğolların Kökeni) adlı kitabında yer alan **Sha-la Wei-kuo-er** ve *Ming Sülâlesi Tarihi*'nde yer alan **Sa-li Wei-wu-er** gibi adların hepsinin Sarı Baş Uygurlara ait olduğunu tespit etmiştir (Wang Kuo-wei, 12, 1968: 5080). Japon araştırmacı Kuwata Rokuro da Sarı Baş Uygurlar ile Sa-li Wei-wu-er (Sarıg Uygur) topluluğun kökenlerini Orhun Uygurlarına dayandırmakta ve bunların Uygur devletinin yıkılışı sonucunda He-hsi bölgesine göç eden Uygurlardan geldiklerini belirtmektedir (Rokuro 1928: 130). Araştırmacılara göre, **Sa-li Uygur** (Sarıg Uygur) olsun Sarı Baş Uygur olsun bu adların hepsi farklı dönemlerde aynı etnik gruba verilen addır (Tung Wen-yi 1999: 50-51). Yani Çin kaynaklarındaki **Sa-li Uygur** (Sarıg Uygur) ve **Sarı Baş Uygur** direkt Sarı Uygur olarak okunmalıdır (Yang Chien-hsin 1988: 506). Bazılarına göre Moğollar Sarı Baş Uygurları hâkimiyet altına alınca onlara Sa-li Wei-wu (Sarıg Uygur) demeye başlamışlardır (Hu Kuo-hsing 1991: 301). Yani bir Moğolca ifade olduğunu ileri sürmektedirler. Sarı Baş Uygurlar Moğol hâkimiyetine girince bu toplumda artık Moğol unsur yer almaya başlamıştır. Sa-li Wei-wu ya da Sa-li Wei-wu-er (Sarıg Uygur), Sarı Baş Uygurlar ile farklı olarak bu Moğol unsurun yer almasıyla yeni kavram kazanmıştır. Araştırmacılar bu Moğol unsurunun Cengiz Han'ın soyundan olan ve XIII. yüzyıldan sonra Sarı Uygurları idare eden Ch'u-po ailesinden geldiğini tespit etmektedirler (Kao Tzu-hou 1996b: 32, 109-119).

Doğu Çağatay devleti ile ilgili bir tarih eserinde, Sarıg Uygurların Tibetlilerin kuzeyi, Doğu Türkistan'ın güneydoğusundaki Çerçen'in doğusu ve Kan-chou'un batısında oturdukları işaret edilmektedir (Elias&Ross 1972: 348-349; Hamilton 1977: 362-263). Doğu Çağatay devleti hükümdarı Veys Han (Üveys Han; 1418-1428) kâfir olan Sarıg Uygur bölgesine saldırı düzenlemişti (Elias&Ross 1972: 64). Mansur Han da 1516 yılından itibaren kâfir Sarıg Uygurlara saldırı planları yapmıştı (Elias&Ross 1972: 348). Yani XIV-XVI yüzyıllar arasında Sarıg Uygurların (Sarigh Uyghur) aynı bölgede yaşadıkları görünmektedir (Hamilton 1977: 363).

Sarıg Uygurların ne zaman bu bölgeden Kan-su eyaletine göç ettikleri konusunda da ortak fikir yoktur. Araştırmacılar Sarıg Uygurların Ming Sülâlesi döneminde (1368-1661) tedricen Kan-su eyaletine göç ettiklerini belirtmektedirler (Kao Ch'i-an 1996: 32, 120-128). Bazı araştırmacılara göre, 1405 yılından 1528 yılına kadar Ming Sülâlesi,

Moğol asıllı Turfan devletinin saldırısı karşısında Sarig Uygur bölgesinde tesis edilen bazı valiliklerini Kan-su eyaletinin iç bölgelerine taşımıştır. Bu süreç içinde Sarig Uygurlar da Kan-su eyaletine göç etmişler ve He-hsi koridorunun orta bölgesine özellikle Kan-chou'un Nan-shan dağlarına yakın bölgelerine yerleşmişlerdir (Lang Chien-lan 2002: 367-368; *Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k'uang*, 1994: 83). Bu görüşün bir benzeri de Hamilton'a aittir; Sarı Uygurların Budist oldukları için Müslümanların batıdan doğuya doğru sıkıştırmalarının sonucunda Kan-su eyaletine sığınmış oldukları görüşündedir (Hamilton 1977: 363). Kao Tzu-hou ise bunu Sarig Uygurların Moğol beylerinin iç çatışması, diğer bölgelerdeki Moğol beylerin Sarig Uygurlara devamlı saldırımları, Müslüman gücün batıdan doğuya doğru yayılması ve Ming Sülâlesinin bu bölgedeki etkisinin zayıflaması olarak dört sebebe bağlamaktadır (Lin Kan& Kao Tzu-hou 1995: 260-263). Sarı Uygur kökenli araştırmacı Chung Chin-wen'a göre, XIV-XVI. yüzyılın farklı dönemlerinde, Doğu Türkistan'ın doğusu ve Kan-su eyaletinin batısında bulunan -Moğol kavimleri, Turfan Uygurlarını alıkoyan Uygur-Moğol kavimleri ve diğer Ya-lan Moğol beyinin liderliğindeki kavimlerin doğuya doğru bugünkü Kan-su eyaletinin değişik bölgelerine yerleşerek bugünkü Sarı (Sarı meydana getirmiştir (Chung Ching-wen 1995: 43-44). Bütün bu görüşler, Sarig Uygurların tekrar He-hsi bölgesine göç etmeleriyle birlikte yeni bir toplumsal yapının oluşmasına sebep olduğunu ve böylece bugünkü Sarı meydana gini

Sarı in adı Çin nda değişik dönemlerde ı Çince ı
ştir. Sung Sülâlesi döneminde (960-1127) **Huang-t'ou Hui-he** (Sarı
Baş Yüen Sülâlesi döneminde (1271-1368) **Sa-li Wei-wu** (Sarig
ve **Sa-li Hui-he-er** (Sarig Uygur); Ming Sülâlesi döneminde
(1368-1661) **Sa-li Wei-wu-er** (Sarig Uygur); Mançuların Ch'ing Sülâlesi
döneminde (1644-1911) **Hsi-la Wei-ku-er** (Shira Uygur), **Huang-fan**
(Sarı Boylar), **Hsi-la Ku-er Huang-fan** (Shira Yugur Sarı boylar), **Hsi-la
Ku-er Hei-fan** (Shira Yugur Kara Boyları), **Huang Huang-fan**
(Sarı Sarı Boylar) ve **Hei Huang-fan** (Sarı Kara Boylar) gibi adlar verilmiştir
(Chung Ching-wen 1995: 3). Bazı araştırmacılar Çin kaynaklarında Sarı Uygur adının
20-30 (Wu Yung-ming 1984: 34) ya da 39 çeşit transkripsiyon şeklinin bulunduğunu
belirtirlerken (Kao Tzu-hou 1996c: 149-161), bazı araştırmacılar ise bunun 40'tan fazla
olduğunu ortaya koymaktadırlar (Ch'en Tsung-chen 1996: 162-163).

Sarı Uygur adındaki "Sar" ya da "Sarig" sözcüğünün kökeni hakkında Kao Tzu-hou bazı faraziyeler derlemiştir: 1. Sarı kıyafet giydikleri için; 2. Sarı saçları olduğu için; 3. Sarı Uygur soylu yani Yaglakar soyundan oldukları için; 4. Karasar (Karaşehir) yer

adının “Sar”dan kaynaklandığı için; 5. Sarı başlık kullandıkları için; 6. Sarı Türgiş soyundan geldikleri için; 7. Sarı Başlı Shih-wei ile ilişkili oldukları için ve 8. Hsi-chou Uygurlarının bir başka adı olduğu için (Kao Tzu-hou 1986: 10). Bu görüşlerin hiç biri çoğunluk tarafından kabul edilmiş değildir (Kao Tzu-hou 1986: 10-13). Kao Tzu-hou bu görüşlerle beraber farklı olarak **Sa-li**’nin (Sarig) “Sur” yani **Shu-le** nehri adından geldiğini ortaya koymuştur (Kao Tzu-hou 1986: 13-14). Yang Fu-hsüeh ve Li Chi-he da benzer derlemelerde bulunmuşlar ve ilâve olarak Tibet Budizmi’nin sarı tarikatı; yırtıcı kuş olan Sarig (?); Sarı Uygurların çölün yani “sailik” bölgede yaşamış olmaları; Turfan’da çıkan bir Uygurca tahta yazıtta geçen “Sarı Baş Tutun” adından dolayı aralarında bir ilişki kurulabileceğinden sarı denmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Yang Ching-chieh 1996: 3-5). Ch’ien Po-ch’üan, Orhun Uygur devletinin kurucu ailesi “Yaglakar” sözcüğünde eskiden “sarı” manasının bulunduğu (?) iddia ederek Çince kaynaklarda geçen Sarı Baş Uygurlar, Yaglakar Uygurlar, yani Yaglakar ailesi merkezli Uygurlar olarak okunması gerektiğini ileri sürmektedir (Ch’ien Po-ch’üan 2004: 104). Sarı Uygur adının Yaglakar ailesinin özel konumundan kaynaklanmasının ihtimali vardır, ancak “Yaglakar” sözcüğünün “sarı” manası taşıyıp taşımadığı şüphelidir. Li Shu-hui de eski Çin ve göçebe topluluklardaki renk ile yönü belirleme geleneğine dayanarak sarı rengi merkezi renk, yani merkez Uygur ya da merkezli Uygur anlamında olduğu görüşündedir (Li Shu-hui 2001: 32).

Araştırmacıların arasında en çok söz konusu edilen “Sarı” ya da “Sarig” sözcüğünün bu Uygurların saçlarının sarı olmasından dolayı böyle adlandırıldığı kanaatidir (Luo Hsien-you 1996: 229). James Hamilton bu görüşü kabul etmektedir (Hamilton 1977: 363, not 27). László Rásonyi de, Çin kaynaklarının da onlara “Sarışın Uygurlar” adını verdiğini belirtmektedir. Onların daha Tarım havzasında iken Hint-Avrupalı Tohar kavmi ile karışmaları ve bu yüzden “sarışın yani açık sarı lâkabını almış olabileceklerini ileri sürmektedir (Rásonyi 1973: 137). Minorsky de Marvazi’nin (1046-1120) eserinde geçen ash-Shâriya bölgesinin Sarı Uygurların yaşadığı bölgeyle kıyaslayarak (Minorsky 1942: 73, 100, 101), açık saçlı olmalarından dolayı onlara Sarı Uygur denmiş olabileceğini ifade etmektedir (Minorsky 1942: 77, not 3). Saguchi Toru da sarı saç ve sarı başlık görüşünü kabul etmekle birlikte (Saguchi Toru 1986: 50), Sarı Uygurların “sarı”sının mahiyetinin ne olduğunun açık olmasıyla birlikte “hafif sarı saçlı” ya da “sarı başlık” kullanıldığı ihtimalini de ortaya koymaktadır. Saguchi Toru aynı zamanda “sarı”nın onların etnik kökeninin bir simgesi olabileceğini de belirtmektedir (Saguchi Toru 1986a: 20).

Yang Fu-hsüeh’ye göre, “Sarı” veya “Sarig” Çince kaynaklarda hep “Sarı Baş” olarak tercüme edilmiştir. Çin kaynaklarında **Huang-t’ou Shih-wei** kavim adı geçmekte ve bu da **Sarı Baş Shih-wei** demektir. Bunun nedeni Sarı Baş Shih-wei halkının saçlarının sarı olması idi (Yang Fu-hsüeh 1997: 115). Buna örnek olarak Chin

Sülâlesinin (1115-1234) kurucu kavmi Nü-chenlar'da Sarı Baş Nü-chen boyunun bulunmasını göstermektedir. Hung Hao'nun elçi olarak Chin Sülâlesine gittiğinde alıkoyulduğu dönemde (1129-1143) yazdığı hatırası *Sung-mo Chi-wen* adlı eserinde, Sarı Baş Nü-chen kavminin Sarı Baş Shih-wei'den gelebileceğini ileri sürerek, Sarı Baş Nü-chen'in saç ve sakalları sarı, yani beyaz-sarı karışımı olmasından bu adı vermişler demektedir (Hung Hao, 2000:395). *Sung-mo Chi-wen* adlı eserde tarihî gerçeklerden uzak birçok bilgi olmasına rağmen Sarı Uygurların sarı saçlı olmalarından dolayı Sarı Uygur olarak adlandırılması sadece bir faraziye olarak kabul edilebilir. Diğer bir farklı görüş ise "kara"nın karşısında "sarı" denmesidir. Tung Wen-yi'ye göre, Uygurlar sadece sarı renge önem vermezler aynı zamanda siyah rengi de önemli sayarlar. Sarı Uygurların kendilerine sarı denmesinin aslı nedeni onun batısında kurulan Karahanlılarla farklılaştırmanın bir ifadesi olmasıdır (Yang Chien-hsin 1988: 506).

Bunun yanında birçok Çinli araştırmacı Sarı Baş (Huang-t'ou) kavminin teriminin "Huang-t'ou" ifadesine takılmışlar ve Sarı Baş Uygurlar'ın "Sarı Uygur" olarak tercüme etmenin yanlış olduğunu ileri sürmektedirler. Tung Wen-yi, 1999'da Sarı Baş Uygur ile Sarı Uygur arasında fark olmadığını iddia eder. Eserlerinde Sarı Baş Shih-wei (Huang-t'ou) kavminin terimini (Sarı Baş Shih-wei) kullanmaktadır (HTS, 1975: 6176) bazen de Sarı Baş Shih-wei (Huang-t'ou) kavminin terimini kullanmaktadır (*Liao-shih*, 2B, 1974: 24; *Liao-shih*, 1974: 82; *Liao-shih*, 36, 1974:430). Diğer taraftan Sarı Baş (Huang-t'ou) Uygurların zamanında Huang Hui-he (Sarı Uygur) da denilebilir. Tung Wen-yi'ye göre, Sarı Baş kavmindeki "baş" sözü, Türkçe'de yalnızca insanın başını ifade eder, bu kavim olarak değerlendirilmemelidir, aynı zamanda öncü ve liderlik gibi manaları da vardır, örneğin bin başı gibi (Tung Wen-yi 1999: 52). Sarı Uygur'dan "lider" kavminin manasını çıkarmaya çalıştığı açıktır.

Türk tarihinde Sarı Baş kavmi dışında Sarı Baş (Gök) Türkler kavmi ve Sarı Baş (Gök) Uygurlar kavimleri de bulunmaktadır. Sarı Baş (Gök) Uygurlar ve

---

geçen Yi-jan Kağan'ın kısa bir süre sonra öldüğünü, bazıları ise Yi-jan Kağan'ın sekiz yıl tahtta kalarak öldüğünü ifade etmektedir. Bu karışık belgeler üzerinde birçok araştırmacı meşgul olmuş ancak henüz ortak bir görüşe varılamamıştır (Pelliot 1929: 229-246; Ts'en Chung-mian 1936: 236-242; Ts'en Chung-mian, II, 1958: 843-850, 1032-1034, 1037-1038; Liu Mau-tsai 1958: 621-629, not 1001; Liu Yi-t'ang 1990: 639-642).

Yine Chang Chiu-ling'in kaleme aldığı ve imparatorun adına Teng-li Kağan'a yazılan bir mektupta, Bilge Kağan'ın ölümüne üzüldüğü, cenaze töreni için ne gerekirse isteyebileceği, yakında taziye bildirmek için adam göndereceği ve bahar döneminin başında henüz soğuk olduğu için Teng-li Kağan'ın kendine dikkat etmesi gerektiği

tarikhleri arasında Gök Türklerin arasında iktidar kavgası yaşanmıştır. Zira Vezir Chang Chiu-ling'in kutlama yazısında "Sarı Baş (Gök) Türkler" ile "Mo-ch'uo (Gök) Türkleri" arasında bir mücadele söz konusudur. Bu ibarede kolayca anlaşıldığı gibi Bilge Kağan'ın ölümünden sonra Mo-ch'uo Kağan (691-716) soyundakiler hâkimiyeti geri almak için Sarı Baş (Gök) Türkler ile mücadele etmişlerdir. Söz konusu Sarı Baş (Gök) Türkler Yi-jan Kağan ya da Teng-li Kağan ailesidir. Aslında Mo-ch'uo Kağan ailesi ile İleriş Kağan ailesi arasındaki iktidar kavgaları öteden beri vardı.

İleriş Kağan (682-691) öldüğünde de çocukları küçük olduğu için kardeşi Mo-ch'uo kendini kağan ilân ederek hâkimiyeti ele geçirmişti (CTS, 194A, 1975: 5168; HTS, 215A, 1975: 6045; TCTC, 205, 1956: 6493). 699 yılında Mo-ch'uo Kağan (691-716) kardeşi Tuo-hsi-fu'yu Sol Şadı, İleriş Kağan'ın (682-691) oğlu Mo-chü'yü Sağ Şadı yapmıştı. Aynı zamanda kendi oğlu Fu-chü'yü Küçük Kağan yapmıştı; bunun yetkisi her iki Şad'ın üstündeydi (CTS, 194A, 1975: 5169; HTS, 215A, 1975: 6064; TCTC, 206, 1956: 6543-6544). 716 yılında Mo-ch'uo Kağan'ın öldürülmesiyle yerine oğlu Küçük Kağan geçmişti. Ancak İleriş Kağan'ın oğlu Köl Tigin, Küçük Kağan dâhil akrabalarının çoğunu ve yakın adamlarının hepsini öldürmüştü ve kağanlık tahtına ise kendi ağabeyi Mo-chi-lian'i (716-734) oturtmuştu (CTS, 194A, 1975: 5173; HTS, 215A, 1975: 6049; TCTC, 206, 1956: 6719). Aslında Köl Tigin ile Bilge Kağan'ın babası İleriş Kağan bu hâkimiyetin kurucuları idiler. Tanrıdan kut alan İleriş Kağan'dır ve hâkimiyetin de bu aileye ait olması gerekmektedir. Bu taht kavgalarından dolayı 734 yılında Bilge Kağan'ın öldürülmesinden hemen sonra, Mo-ch'uo Kağan ailesindekiler bu fırsatı kullanarak tahtı geri alma girişimde bulunmuş olmalıdırlar. Kitay bayan Ch'ü-chiang'ın söz ettiği "Mo-ch'uo (Gök) Türkleri" bunlardandır. "Sarı Baş (Gök) Türkler" ise Yi-jan Kağan ya da Teng-li Kağan'dır. Yani Sarı Baş (Gök) Türkler adı, 682 yılında kurulan Gök Türk devletinin kurucusu İleriş Kağan'ın soyundan olanları kasdetmektedir. Buradaki "Sarı Baş" ise asıl ve asıl anlamına gelmektedir.

Sarı Türgişler adı Çin kaynaklarında Huang-hsing (Sarı Oymak) Türgişler olarak geçmektedir. Türgiş topluluğu, hükümdar Sha-ke'nin neslinden gelenlere Sarı Oymak (Huang-hsing) , yerine geçen hükümdar Su-lu'nun (*Suluk) boyuna Kara Oymak (Hei-hsing) demektedir (HTS, 215B, 1975: 6068; TCTC, 214, 1956: 6833). Sha-ke, Batı Gök Türklerin hâkimiyeti yıkıldıktan sonra bölgede otoritesini tesis eden ve On-ok kavminin Türgiş boyunun lideri Wu-chih-le'nin oğludur. Wu-chih-le öldükten sonra oğlu Sha-ke 708 yılında yerine geçmiş ve kağanlığını ilân etmişti (CTS, 7, 1975: 146; TCTC, 209, 1956: 6625). 709 yılında T'ang Sülâlesi de Sha-ke'nin kağanlığını kabul ederek ona Kui-hua Kağanı (CTS, 7, 1975: 147) ve bazı kaynaklarda geçen On Dört Oymak Kağanı (On Oymak Kağanı?) unvanını vermiştir (HTS, 97, 1975: 3048; TCTC, 209, 1956: 6629). Bu yılda Sha-ke Kağan ve kardeşi Che-nu (-na) arasında mal

paylaşma üzerinde ihtilaflar yaşanmıştı. Che-nu, Gök Türklerle sığınmış ve Gök Türklerin ağabeyi Sha-ke'ya karşı saldırılarında onlara yardımcı olacağını söylemişti. Gök Türk Kağanı Mo-ch'uo , Che-nu'yu kendi bölgesinde bırakarak 20 bin askerle Sha-ke'ya saldırmış ve onu yakalayarak geri dönmüştür (CTS, 194B, 1975: 5190; *T'ung-tien*, 199, 1935:1079C). Sha-ke ve kardeşi Che-nu'yu birlikte öldürmüştür (CTS, 194 , 1975: 5190). Bazı Çin kaynaklarına göre Sha-ke'nın öldürülmesi 714 yılında gerçekleşmiştir (TCTC, 211, 1956: 6707). Ancak Köl Tigin yazıtı D34-38 ve Bilge Kağan yazıtı D27-28 satırlarına göre, Köl Tigin 26, Bilge Kağan 27 yaşındayken yani 711 yılında Türgiş Kağanı yakalanarak öldürülmüştür ve "Kara Türgiş budunu" da teslim olmuştur.⁵ Bazı kaynaklara göre, Mo-ch'uo Kağan ordusuyla geri döndükten sonra, Türgiş Kağanı Sha-ke'nın emrindeki generali Su-lu kalan Türgişleri toparlamış ve kağanlığını ilân etmiştir (CTS, 194B, 1975: 5190, 5193; TCTC, 211, 1956: 6714). Bazı kaynaklara göre Mo-ch'uo Kağan öldükten sonra (716) Su-lu kendini kağan ilân etmiştir (CTS, 194A, 1975: 5176; HTS, 215B, 1975: 6051; TCTC, 211, 1956: 6720). Su-lu Kağan Türgişlerin bir başka soyu olan Ch'e-pi-shih (*Çapış > Çavuş) Çor'u idi (HTS, 215B, 1975: 6067; CTS, 194B, 1975: 5194). Yani Türgiş Kağanı Sha-ke soyundan değildir. Su-lu Kağan Türgişlerin başına geçince Türgiş halkı arasında Sha-ke'nın neslinden olanlara Sarı Oymak, Su-lu Kağanın boyuna Kara Oymak denmeye başlanmıştır. Türgişlerin arasında Su-lu'nun otoritesini tanımayan boy reisleri isyan etmeye başlamışlardı; üstelik Kara Türgişler ile Sarı Türgişler arasında güvensizlikler yaşandığı için bu iki grup birbirine düşman olmuştur (HTS, 215B, 1975: 6068; TCTC, 214, 1956: 6833; CTS, 194B, 1975: 5192).

Burada anlaşıldığı gibi Sarı Türgişler ile Kara Türgişler ayrımı, Türgiş devletinin kurucusu Wu-chih-le'nın oğlu Sha-ke'nın öldürülmesiyle yerine onun generali ve Sha-ke'nın boyundan olmayan Su-lu'nun geçmesi ile beraber ortaya çıkmıştır. Yani Su-lu, Sha-ke'ya göre asil ve asıl soydan değildir ve Kara Türgiş'tir. Wu-chih-le ve onun oğlu Sha-ke ise asil ve asıl soydan olup Sarı Türgiş'dirler.

Ancak Orhun yazıtlarında mağlup edilen Türgişler "Kara Türgişler" olarak zikredilmekle birlikte Çin kaynaklarında Türgiş Kağanı Sha-ke'nın ölümünden önce "Kara Türgiş" tabiri henüz ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde "Kara Türgiş" tabirinin

⁵ Çin kaynaklarında Mo-ch'uo Kağan'ın Türgişlere karşı seferi 708 ya da 709 yılı olarak gösterilmektedir (CTS, 93, 1975: 2981; HTS, 111, 1975: 4152; TCTC, 209, 1956: 6621). Araştırmacılar ise daha çok 709 yılını kabul etmektedirler (Ts'en Chung-mian 1958:900). Sha-ke'nın öldürülme tarihi hakkında Çin kaynaklarında karışık bilgiler bulunmaktaysa da Orhun yazıtlarında zikredilen 710 yada 711 yılı daha doğru olabilir (Ts'en Chung-mian 1958: 900-901); Tonyukuk yazıtında (B6-7) Türgiş Kağanının öldürülmesi ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. V. Thomsen *Turcica* adlı çalışmasında, bu olayın Radloff ve Hirth'in 688-690 yılları arasında gerçekleştiği iddiasını erken bulmuştu. Thomsen bu olayın Bilge Kağan ile Köl Tigin yazıtındaki Türgiş seferi ile aynı olduğunu ileri sürerek Gök Türklerin Türgiş seferinin 710-711 yılları arasında yaşanmış olduğunu ortaya koymaktadır (Thomsen 2002: 408-409).

mevcut olduğu kabul edildiği takdirde Mo-ch'uo Kağan "Sarı Türgişleri" değil sadece "Kara Türgişleri" mi mağlup etmiştir? Yoksa Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Kara Türgiş Su-lu'nun kendini kağan ilân ettikten sonra yani Kara Türgiş adı ortaya çıktıktan sonra yazıldığı için kavramsal hatalar yapılmış mıydı? Bunun makul bir açıklaması ise, daha önce Gök Türklere bağlı olan On-ok topluluğunun bir boyu olan Türgişlerin, liderleri Wu-chih-le'dan sonra oğlu Sha-ke'nın kendini kağan ilân etmesiyle, 682 yılında yine A-shih-na soyu tarafından kurulan ve tanrıdan kut almış olan ikinci Gök Türk hâkimiyetine nispeten "kara" olmalarıdır, yani Gök Türkler "sarı", Türgişler ise "kara"dır. Bilge Kağan yazıtı D16'ya göre Türgiş Kağanı Türk budunu idi. Bu ifadeye gerek siyâsî gerekse etnik bakımdan bir hata yoktur.⁶ Ancak Türgişler Gök Türklere nispeten tanrıdan kut almış soylu kavim değildirler. T'ang Sülâlesi imparatorunun Gök Türk Kağanına yazdığı bir mektubunda, Türgişlerin Gök Türklere göre soylu olmadığını ve "farklı soydan" (*Yi-hsing*) geldikleri vurgulanmıştı (Chang Chiu-ling, 11, 1992: 80). Bu da Türgişlerin Gök Türklere göre asil ve asıl olmadığını bariz bir örneğidir.

Türk kültür tarihinde renklerle yönü belirleme anlayışı da vardır. Türkler için doğu yönü mavi, güney yönü kırmızı, batı yönü ak ve kuzey yönü kara renklerle simgelenirdi. M.Ö. 200 yılında Hunlar, Han Sülâlesi ordusunu dört yönden dört çeşit renkli atlı orduyla yedi gün muhasara altında tutmuşlardı (*Shih-chi*, 110, 1975: 2894; *Han-shu*, 94A, 1962: 3753). Bahaeddin Ögel'e göre, Türk mitolojisinde "kara-han", asil soydan gelmeyen hükümdarlara verilen bir addır (Ögel 1989: 104). Bunun bir örneği de, Kırgızların Manas destanında Sarı Nogay unvanlı Manas'ın, Kara Nogaylı olan hükümdardan daha âsil ve soylu olmasıdır (Ögel 1989: 301). Reşat Genç'in araştırmasına göre sarı renk, dünya merkezinin sembolü ve hükümranlığın rengidir (Genç 1997: 31, 33). Bu durumda Sarı Gök Türk ve Sarı Türgişler ifadesinin aslında asil, asil ve merkezî boy lar anlamını taşımaktadır. Bunun tersi olan "kara" ile sıfatlanan boy ve hâkimiyetler ise asil ve asil olmayan yani tanrı tarafından kut verilmeyen hâkimiyet anlamına gelmektedir. Kara Kıtay ve hatta Karahanlılar devletinin "kara" sözünü bu anlamda çözümlemek mümkündür. Kara Kıtay devletinin (1124-1211) kurucusu Ya-lü Ta-shi'nın (1087-1143) Liao Sülâlesinin (947-1125) kurucu boyundan gelmiş olmasına rağmen hükümranlık ailesinden değildir. Karahanlı devletinin kurucusu da belki bundan önce kurulan Türk devletinin kağan ailesinden olmayan bir boyunun teşebbüsü ile devlet olmuş olabilir.

⁶ Çin kaynaklarında bir çok yerde Türgişlerin Gök Türklere olduğu yazılmaktadır (CTS, 7, 1975:146; CTS, 92, 1975: 2972; TCTC, 206, 1956: 6540; CTS, 97, 1975: 3044; HTS, 122, 1975: 4362.).

Çin kaynakları Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinin soy adının **Yaglakar** olduğunu belirtmektedir (HTS, 217A, 1975: 6111, 6114).⁷ Kan-chou Uygur devletinin kağanları arasında Yaglakar soy adını kullanan bir çok hükümdar vardır. Örneğin Yaglakar Mi-li-e Kağan (980) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14114), Yaglakar Kağanı (1004) (*Sung-shih*, 8, 1977:149), Kağan Hükümdarı Yaglakar (*Sung-shih*, 490, 1977: 14116), Kağan Hükümdarı Yaglakar Kui-hua (1016) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14116), Kağan Hükümdar Yaglakar T'ung-hsün (1023) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14117) ve Yaglakar Le-su-ya (1029) (*Yü-ku-tsu Chien-shih*, 1983:25-26) gibi Kan-chou Uygur kağanları bulunmaktadır. Bir de 1028 yılında Çin kaynaklarında görünen Kan-chou Uygur Kağanı Kuo-pao Yaglakar adlı bir kağan bulunmakta ve bazı araştırmacılar bu kağanın Yaglakar T'ung-hsün ile aynı kişi olduğunu ileri sürmektedirler (Lin Kan ve Kao Tzu-hou 1995: 195). James Hamilton, Kan-chou Uygur kağanları arasında Yaglakar soy adının kullanıldığına dikkate çekerek Kan-chou Uygur sülâlesinin Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinden olabileceğini tahmin etmektedir (Hamilton 1955: 133). Bu tahmin aslında doğru sonuç olarak kabul edilmektedir (Yü-ku-tsu Chien-shih 1983: 26). Kao Tzu-hou, bugünkü Sarı Uygur topluluğunda bulunan **Ya-la-ke** ailesini incelemiştir (Kao Tzu-hou 1989: 247-260, 280). Kao Tzu-hou'a göre, bugünkü Sarı Uygurlara (Sarı Yugur) bağlı olan Ya-la-ke kabilesi T'ang Sülâlesi döneminde (618-906) Uygur devletinin kurucusu olan Yaglakar kabilesi ve Sung Sülâlesi döneminde (960-1127) He-hsi bölgedeki Uygur hâkimiyetinde yer alan Ye-luo-he (Yaglakar) kabilesi ile aynıdır. Yani **Sarı Ya-la-ke**, Yaglakar'dan kökenlenmektedir. Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra Yaglakar kabilesi He-hsi koridoruna göç etmiştir. Ming Sülâlesi döneminde (1368-1661) Çin kaynaklarında bu aile **Ya-lan**, bugün ise Ya-la-ke olarak adlandırılmaktadır (Kao Tzu-hou, 1989:247). Son zamanlarda Sarı Uygur aileleri (urug) Çinleşmiş adları kullanmaya başlamış ve Yaglakar ailesi Yang soyadını almıştır (Wu Yung-ming 1984: 35; Fan Yü-mei, 1996: 177-183).

Bu çerçevede bazı araştırmacılar Kan-chou Uygurlarında Yaglakar kabilesi bulunduğunu ve kağan soyundan olduğu için bu Uygurlara Sarı Uygur dendiği kanaatine varmışlardır (Saguchi Toru 1986: 36-37). Çünkü Uygurlar "sarı" reнге

⁷ Yaglakar ile ilgili araştırmaları için bakınız (Hamilton 1955: 160). Marvazî'nin (1046-1120) eserine göre, Çin'e giden yol üzerinde Shâri adlı bir topluluk bulunmakta ve bu topluluk, Basm'l (Basmil ?) adlı reisi ile tanılmaktadır. V. Minorsky Shâri topluluğunun Sarı Uygurlar 1

önem vermektedirler; bunun sebebi de bu rengin özel olmasıdır (*Yü-ku-tsu Chien-shih*, 1983:11). Bazı araştırmacılar ancak kağan soyuna sahip olan boyların “sarı” sıfatını kullanabileceğini ileri sürerek bunun örneği olarak “Sarı Baş Nü-chen” ve “Sarı Baş (Gök) Türk” gibi özel isimleri vermektedirler. Sarı Uygurlarda Yağlakar kabilesinin bulunması nedeniyle bunlara Sarı Uygur denmiştir (*Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k’uang*, 1984:28). Ch’ien Po-ch’üan’e göre, kuzey milletleri renk ile kavimleri ayırtılmakta ve Uygurlar sarı rengi önemsedikleri için, aynı zamanda Sarı Uygurlarda Orhun Uygur devletinin kurucusu Yağlakar kabilesinin bulunmasıyla soylu olduğu için kendi kavmine “sarı” sıfatını kullanmışlardır (Ch’ien Po-ch’üan 1996: 32, 69). Bu tespitler araştırma üzerine inşa edilmemiş olmasına rağmen tarihin gerçeğini göstermektedir. Sarı Gök Türk ve Sarı Türgiş araştırmasında varılan neticeye göre, Sarı Baş Uygur ya da Sarı Uygur olarak adlandırılmış olan bu Uygurların Orhun Uygur devletinin kurucu ailesi Yağlakar’dan gelmeleri muhtemeldir. Yani Kan-chou Uygur kağan ailesi Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinden gelmektedir; Sung Sülâlesi dönemindeki Sarı Baş Uygurlar (1081 ve 1083) Kan-chou Uygurlarından gelmektedirler (Li Fu-t’ung 1984: 136-137). Yüen Sülâlesi dönemindeki Sa-li Uygurlar (1226) da Sarı Baş Uygurlardır (Li Fu-t’ung, 1984:137-138).

James Hamilton, Sarı Uygurların Kan-chou Uygur devletinin yönetici ailesi Yağlakar’dan geldikleri tespitine karşıdır. James Hamilton’a göre Kan-chou’un daha batısında bulunan Kao-ch’ang ve diğer bölgelerdeki Uygur hâkimiyetlerinde de Yağlakar adını taşıyan hükümdarlar vardır ve bu ad sadece Kan-chou Uygurlarına has değildir (Hamilton 1977: 363, not 27). Hamilton, F. W. K. Müller’in Farsça Maniheizm belgesinde geçen Kao-ch’ang Uygur devleti hükümdarlarının birinin adının **Yağlaqar İnal** (*ygl’r ynl*) olmasını örnek göstererek (Müller 1912: 10/62) kendi görüşünü desteklemektedir. Ancak bir tek örnekle Kan-chou Uygur devleti kağanlarının birçoğunun Yağlakar adını taşıdığı gerçeğini göz ardı etmek de doğru değildir. Üstelik Yağlakar ailesinden olmayan ancak bu soy adını taşıyan örnekler de vardır. Örneğin Ediz soyundan olan Uygur Kutlug Kağan (795-805) Yağlakar soy adını taşımaktaydı (TCTC, 235, 1956: 7568; *Ts’e-fu Yüan-kui*, 965, 1994: 11352; CTS, 13, 1975: 381).⁸ 792 yılında Uygurlardan T’ang Sülâlesine gönderilen elçi Yağlakar Ling aslında Lü Ling adlı bir Çinli idi. Uygur bölgesine sığınmış ve Uygur Kağanı tarafından evlat edinilmişti. Bu nedenle Uygur kağan ailesinin soyadını almıştır (CTS, 195, 1975: 5210; HTS, 217A, 1975: 6115). Bu bağlamda James Hamilton’ın görüşü ikna edici sayılmaz.

Yağlakar ailesinin ne zaman Kan-chou bölgesine göç ettiği hakkında

⁸ Bazı Çin kaynaklarında vezir Kutlug’un 6. ayda tahta çıktığı yazmaktadır (CTS, 195, 1975: 5210).

---

araştırmacılar arasında ortak fikir bulunmaktadır. Yani 840 yılında Uygur devleti yıkıldıktan sonra Yaglakar ailesi dâhil bazı Uygur kabileleri He-hsi bölgesine göç etmiş ve daha sonra Kan-chou merkezli Yaglakar ailesi tarafından bir Uygur devletini kurmuşlardır (Kao Tzu-hou 1989: 247). Bunun devamında Kan-chou Uygur devleti dağıldıktan sonra Uygurların bazıları Tibet'e ve Sung Sülâlesi'ne sığınmışlar, aralarında Kan-chou Uygur devletinin kağan soyu olan Ye-luo-ke kabilesi dâhil bir grup Uygur ise Sha-chou'un güneyine göç ederek göçebe hayatını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu Uygurlar işte Sarı Uygurların atalarıdır (*Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Chih*, 1994: 81). Bazı araştırmacılara göre Kan-chou Uygurları Tangutlar tarafından mağlup edilince hanlık soyunu oluşturan Yaglakar kabilesi Sha-chou (Tun-huang) Uygurlarına sığınmış ve oradaki Uygurlarla kaynaşmaya başlamıştır. Daha sonra Tangutların Kua-chou (An-hsi), Sha-chou (Tun-huang) ve Su-chou gibi bölgeleri zapt etmelerinden sonra buradaki Uygurlar, Sha-chou'un güneybatısına doğru Saydam vahasına göç etmişlerdir. 1226 yılında Moğol ordusu batı seferinde General Subutey komutasında bu Uygurları mağlup edinceye kadar aynı bölgede yaşamışlardır (Hu Kuo-hsing 1991: 298).

Orhun Uygur devletinin kurucusu olan Yaglakar ailesi devletin 840 yılında yıkılmasına kadar iktidarını devam ettirememiştir. 789 yılının 12. ayında

Sarı Uygur (Sarı Yugur) etnik yapısı itibariyle, tarihteki Uygurlar ile 1226 yılında Moğolların idaresi altına girmekle Moğol unsurlardan oluşmaktadır. Bunun yanında bugünkü Sarı Uygurların etnik oluşumunda sayıca az olmalarına rağmen Tibetliler ve Çinliler de etnik dokuya katılmışlardır (Wu Yung-ming 1984: 39). Bu nedenle bugünkü Sarı Uygurlar Türkçe ve Moğolca konuşan iki zümreden oluşan özel bir toplum yapısına sahiptirler ve her iki zümre kendilerini Sarı Uygur olarak kabul etmektedir. Yani Sarı Uygur adında bir üst kimliğe sahiptirler.

XIII. yüzyılda Moğol idaresine giren Sarı Uygurlar (Sarı Baş Uygurlar) Moğollarla kaynaşma sürecinde yeni bir yapıya sahip olmaya başlamışlardır. Söz konusu Sarı Uygurlar yani Sa-li Uygurlar (Sarıg Uygurlar), Ming Sülâlesi döneminde artık Moğolların bir kolu olarak tarihte görünmeye başlamıştır (Tung Wen-yi 1996: 42; Kao Tzu-hou 1996a: 54). Yani Sarıg Uygurlar, Moğolların ön planda oldukları bir topluluğa dönüşmeye başlamışlardır. Bu süreç XIII-XVI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş, ancak bugünkü Sarı Uygurlar XVI. yüzyıldan itibaren He-hsi bölgesinin muhtelif yerlerine göç eden Sarı Baş Uygur-Moğol topluluğunun yeni bir süreç içinde kaynaşmasıyla oluşmuşlardır. Bugünkü Sarı Uygurların oluşma sürecinde Sarı Yugur ve Kara Yugur gibi iki topluluk ortaya çıkmıştır. Sarı Uygur toplumu ve dili üzerinde araştırmalar yapan ve bu konularda önde gelen G. N. Potanin (1893), C. G. Mannerheim (1907) ve E. R. Terişev (1965) gibi bilgilerin saha çalışmalarında bunlar tespit edilmişti (Saguchi Toru 1986: 21-39). Moğolca konuşanlar kendilerine Sarı Yugur, Türkçe konuşanları ise Kara Yugur (Yağlakar ve Kurungut adlı iki boydan oluşuyor), hatta Sart demektedirler. Bunun da Çin kaynaklarında zikredilen Huang Huang-fan (Sarı Sarı Boylar) ve Hei Huang-fan (Sarı Kara Boylar) gibi adlandırmalar ile benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak Türkçe konuşan Sarı Yugurlar kendilerine Kara Yugur denmesini reddetmektedirler (Ch'en Tsung-chen, 1996:167-168). Moğolca konuşanların kendilerine Sarı Uygur demeleri ve Türkçe konuşan asıl Sarı Uygurlara Kara Yugur olarak isim vermeleri, Moğolların söz konusu toplumda başat konuma gelmeleri ile ilgili olabilir. Yani XIII. yüzyıldan sonraki süreçte Moğol kökenliler Sarı Uygur topluluğunda temsilci konumuna gelmişler ve Sarı Yugur adını kendilerine mâl etmişlerdir. Diğer yandan Türkçe konuşan Sarı Uygurlar, Moğolca konuşan Sarı Yugurları **Angar** (*arıgar*) yani "yabancı" veya "ötekiler" olarak adlandırmışlardı (Ch'en Tsung-chen 1996:174-175; Chung Ching-wen 1995:39). Bu da bugünkü Sarı Uygur topluluğunun çekirdeğinin aslen Sarı Yugur olduğunu, Moğolların ise sonradan bu topluma katılarak bugünkü Sarı Uygur topluluğunun oluşturulmuş olduğunu işaret etmektedir.

Bugünkü Sarı Uygurların tarihsel kökeni hakkında araştırmacılar aralarında genel olarak ortak bir görüşe sahiptirler. Uygur devleti 840 yılında yıkıldıktan sonra

He-hsi bölgesine göç eden bir ya da iki grup Uygur bir süre sonra Kan-chou Uygur devletini kurmuş; 1036 yılından sonra Tangutların saldırısıyla söz konusu Kan-chou Uygur devleti yıkılmış ve Uygurlar He-hsi bölgesinin değişik bölgelerine dağılmışlardır. Aralarında Yaglakar ailesinin önderliğindeki bir grup Uygur Doğu Türkistan'ın güneydoğusu, Kan-su eyaletinin batısı ve Ch'ing-hai eyaletinin kuzeybatında bulunan bölgeye yerleşmiştir. 1081 yılında bu Uygurları Çin kaynakları Sarı Baş Uygurlar olarak kaydetmiştir. Ancak bazı araştırmacılar Sarı Baş Uygurların Kuça ya da Kao-ch'ang (Turfan bölgesi) Uygurlarından geldiklerini de iddia etmektedirler. 1226 yılında Sarı Baş Uygurlar Sa-li Uygurlar (Sarı Uygur) olarak tanımlanmaya başlanmışlardır. XIII-XVI. yüzyıllar arasında aynı bölgede kalan Sarı Uygurlar XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kan-su eyaletinin Nan-shan dağları civarına göç ederek yerleşmeye başlamışlardır ve bugüne dek bu bölgede yaşamışlardır.

Ancak 840 yılında Uygur devletinin yıkılmasıyla birlikte Uygurların hangi tarihlerde He-hsi bölgesine göç ettikleri hakkında net bir bilgi yoktur. Kan-chou Uygur devleti yıkıldıktan sonra hangi tarihlerde ve hangi Uygur grubunun nereye göç ettiğine dair farklı görüşler ve tartışmalar devam etmektedir. Kan-chou'un daha batısına göç eden Uygurların ne zaman He-hsi bölgesine tekrar göç ettikleri ve hangi yol ile döndükleri konusu da henüz çözümlenmemiştir.

Bu çalışma, Orhun Uygur devleti henüz yıkılmadan önce Kutlug Kağan (795-805) döneminde Uygur Yaglakar ailesinin He-hsi bölgesine yerleştirildiği kanaatindedir. Yaglakar ailesi 840'tan sonra He-hsi bölgesine sığınan diğer Uygurlarla birlikte IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kazanmaya başlamıştır. X. yüzyılın ilk çeyreğinde Yaglakar ailesi liderliğindeki Kan-chou Uygur devleti tesis edilmiştir. 1036 yılından sonra Kan-chou Uygur devleti Tangutlar tarafında yıkılmıştır ve Uygurlar yine dağılmışlardır. Aralarında Yaglakar ailesinin liderliğindeki bir grup Uygur ise Kan-chou'un daha batısına göç etmiş ve 45 yıldan sonra bu Uygurlar Çin kaynaklarında Sarı Baş Uygurlar olarak adlandırılmıştır. Sarı Baş Uygurların bundan sonraki tarihsel gelişmeleri diğer malûm araştırmacıların görüşleri ile aynıdır.

Chiu Wu-tai-shih (Eski Beş Sülâle Tarihi) (1976), : .
CTS (Chiu T'ang-shu) (Eski T'ang Sülâlesi Tarihi) (1975), : .
Han-shu (Han Sülâlesi Tarihi) (1962), : .
Hsin Wu-tai-shih (Yeni Beş Sülâle Tarihi) (1974), : .
Hsü Tzu-chih T'ung-chien (1972), : .
HTS (Hsin T'ang-shu) (Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi) (1975), : .

- Liao-shih* (Liao Sülâlesi Tarihi) (1974), : .
- Shih-chi* (Tarih Kayıtlar) (1975), : .
- Sung-hui-yao Chi-kao* (Sung Sülâlesi Önemli Olaylar Derlemesi) (1957), : .
- Sung-shih* (Sung Sülâlesi Tarihi) (1977), : .
- T'ung-tian* (1935), : .
- TCTC (*Tzu-chih T'ung-chien*) (1956), : .
- THY (*T'ang Hui-yao*) (1936), : .
- Ts'e-fu Yüan-kui* (1994), : .
- Yüan-shih* (Yüan Sülâlesi Tarihi) (1977), : .
- Ch'en Ping-ying (2001) <11 ? > (11. yüzyılda Kua ve Sha İki Vilâyeti Yöneten Uygur Devleti Var Mıydı?), ,2001 2 ,
- Ch'en Tsung-chen (1990) < > (Sarı Uygurların Etnik Adı ve Dili), , 6 , .
- Ch'en Tsung-chen (1996) < > (Sarı Uygurların Etnik Adı ve Dili), , : .
- Ch'ien Po-ch'üan (1985) < >, , 2 ,
- Ch'ien Po-ch'üan (1990) < - > (Sarı Uygurların Menşei, Yurdu ve Adı Üzerindeki Araştırmalar), , ,
- Ch'ien Po-ch'üan (1994) < " - " > (Sarı Uygurların Anayurdu Hsi-chih Ha-chih), , 2 , .
- Ch'ien Po-ch'üan (1996) < > (Kuça Uygur Devleti ve Sarı Uygurların Menşei İle İlgili Meseleler) , ,
- Ch'ien Po-ch'üan (2004) < > (Sarı Baş Uygurların Tarih Sürecindeki Değişimler ve Adının Tanımı), , 6 , .
- Chang Chiu-ling (1992) (*Ch'ü-chiang Chi*) ( ),
- Chung Chin-wen (1992) < > (Sarı Uygur'un Etnik Adı ve Türkçe Yer Adları Arasındaki İlişkileri), , 1 , .
- Chung Chin-wen (1995) (*Sarı Uygur Kültürü Araştırmalar*),
- Chung Chin-wen (1997a) < > (Son Yüzyıldan Beri Yurtdışı Sarı Uygurlar Üzerindeki Araştırmalar), , 2 ,
- Chung Chin-wen (1997b) < " " > (Sarı Uygurca Yer Adı Hsi-chih Ha-chih Hakkındaki Araştırmalar), , 2 ,
- Fan Yü-mei (1983a) < > (Sarı Uygurların Kronolojik Tarihi I), , 3 ,
- Fan Yü-mei (1983b) < ( ) > (Sarı Uygurların Kronolojik Tarihi II), , 4 , .
- Fan Yü-mei (1996) < > (Sarı Uygurların Soyadı), ,

- Hsüeh Tsung-cheng (1997) < - > (Dokuz Uygur Kağanı Yazıtı: Uygur Edizler Devletinin Yükseliş Yazıtı), , 4 , ..
- Hsüeh Tsung-cheng (1998) < 尼峽 > (Yaglakar Sülâlenin Yıkılışı ve Edizler Sülâlenin Yükselişi), , 3 , 46-52.
- Hsüeh Tsung-cheng (2005) (Nadir Bulunan Gök Türk Tarih Kaynaklar), :
- Hu Hsiao-p'eng (1999) < > (Tun-huang ile Sarı Uygurların Tarihi İlişkileri), , 4 ,
- Hu Kuo-hsieng ed. (1991) (Kan-su Eyaletindeki Etniklerin Menşei), :
- Hung Hao , (Sung-mo Bölgesi Hatralar), ed. (2000), -
- Iwasa Seiichirô (1936) (G k T rk Bilge Kağan Yazıtının Tarihlendirmesi), 23 4 , 11 8 ,
- Kan-su Eyaleti Su-nan Sarı Uygur Özerk Nahiyesi Yerel Tarih Hazırlama Komisyonu (1994) (Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Chih), :
- Kao Ch'i-an (1996) < > (Ming Sülâlesi Komul Garnezonu Doğuya Taşınması ve Sarı Uygurların Teşekkülü), ,
- Kao Ch'i-an (2004) < > (Sarı Uygurlar Hakkındaki Araştırmaları Üzerinde Bazı Düşünceleri), , 20 5 , .
- Kao Tzu-hou (1981) < > , , .
- Kao Tzu-hou (1986), < > , 1986 2 , 10-15.
- Kao Tzu-hou (1989) < - > , 2 , -

Uygurların Tarihi Gelişmeler: Oğuz ve Uygurlar Üzerindeki Araştırmalar VIII),
, 25 2 2001 69B16052.977203C1>Tj6TT51110.0154,25

Yıllarında Sarı Uygurların Tarihi ve Kültürü İle İlgili Çalışmalar),
, 2 ,
Yü-ku-tsu Chien-shih Pian-hsieh-tsu (1983) (Sarı Uygurların
Kısaca Tarihi) , :

II

BAZIN, Louis (1974) *Les lendriers* 474

_____ | | |

|